

ČLÁNKY

HANA VOISINE-JECHOVA (PAŘÍŽ)

OHLASY LIDOVÝCH PÍSNÍ A SUBJEKTIVNÍ ROMANTISMUS U ČECHŮ A SLOVÁKŮ

ABSTRAKT

Autorka přítomné studie se zabývá rozdíly v české a slovenské poezii, jež se týkají tzv. subjektivního romantismu a lidové písně nebo folklórní inspirace obecně. Srovnává poezii K. H. Máchy a slovenských romantiků, např. Janka Kráľe, a dochází k závěru, že jak jazyk, tak poetika českého básníka – na rozdíl od jeho slovenského kolegy – jsou subjektivnější a individualističtější, zatímco poezie a jazyk slovenského romantika více závisí na lidových pramenech. Existuje pro to několik důvodů, včetně snah slovenských evangelíků a jejich specifické kulturní pozice.

Abstract

The Responses of Folk Songs and Subjective Romanticism in Czech and Slovak Poetry

The author of the present study deals with the differences in Czech and Slovak poetry concerning the relation between the so-called subjective Romanticism and folk songs or folk inspiration in general. Comparing the poetry of K. H. Máchy and Slovak Romantics, e.g. Janko Kráľ, she came to the conclusion that both the language and the poetics of the Czech poet – unlike his Slovak colleague – is more subjective and individualistic while the poetics and the language of the other depends more on their folk sources. There are several reasons for this fact including the efforts of Slovak protestants and their specific cultural position.

Klíčová slova

subjektivní romantismus ■ ohlasy lidové poezie ■ česká subjektivní linie od středověku k romantismu, moderně a avantgardě ■ lidové prameny slovenské romantické poezie

Key Words

subjective Romanticism ■ responses of folk poetry ■ Czech subjective link leading from the Middle Ages up to Romanticism, modernism and avant-garde ■ folk sources of Slovak Romantic poetry

Je obecně známo, že Máchův *Máj* byl pochopen dříve na Slovensku než v Čechách a že také u slovenských básníků k němu najdeme paralely originálnější a esteticky významnější než u Čechů. Šlo však pouze o to, že Karol Kuzmány byl kritikem citlivějším a zasvěcenějším než Chmelenský nebo Čelakovský? Nebo je třeba vzít v úvahu ještě aspekty jiné?

Romantická poezie je poznamenána zájmem o ústní, kolektivní slovesnost a tím, co bylo často označováno termínem byronismus a co je vlastně výrazem subjektivní vzpoury, osamělosti a filozofické meditace.

Ohlasy lidové písně mají ve všech slovanských literaturách v dané době mimořádný význam. Ve své rozpravě v herdrovském duchu *O národních písních a pověstech plemen slovanských* považuje Ľudovít Štúr Slovanů za nejzpevnější národ na zemi a jejich písně staví na úroveň budov indických a egyptských, soch řeckých a maleb římských.¹ Tyto písně nejsou však u Slovanů všude stejné, liší se charakterem i uměleckou úrovní, propojováním s jinými estetickými impulsy – a právě zde existují mezi Čechy a Slováky značné rozdíly.²

Podle Štúra se slovenské a částečně i moravské písně mohly rozvíjet svobodněji než písně české, a proto také lépe vyjadřují duchovní hodnoty národa. Vysvětluje to jednak politickým, nebo spíše administrativním uspořádáním daných zemí, jednak tím, že Češi podléhali cizím vlivům výrazněji než jejich slovanští sousedé směřem na východ a to jejich originalitu oslabilo. Lze soudit, že tento rozdíl se odráží i v dílech básníků jednotlivých zemí, kteří se lidovou slovesností inspirovali.

Situace je však složitější. V první polovině XIX. století se v Čechách zájem o lidovou píseň dostává do prostředí poznamenaného biedermeierem, který není pouze výrazem drobného měšťanstva, ale odráží se i v atmosféře relativně zámožných vesnic, z kterých se rekrutuje střední inteligence. V tomto prostředí se zpívalo o zahrádkách s jablíčky a s rozkvetlými růžemi, o trucovitých děvčatech a lehkomyšlných chlapcích, příroda v nich byla zalidněna vesničany prostými a dobrosrdečnými, jejichž soucit zmírňoval hoře opuštěných dívek a stesk potulných tovaryšů. Slovenské písně jsou jiné po stránce melodické i tematické. (V komplexním uměleckém výrazu se zvuk spojuje s významem slova, melodie věty a verše předznamenává charakter sdělení.) Je v nich příroda nespoutaná, volní ptáci, bystřiny a hory. Lidský osud je zasazen do této scenérie, která souzní s jeho touhami a city. Je příznačné, že se na Slovensku šířily zbojnické písně, ke kterým lze v Čechách těžko najít přímé analogie. Nelze jistě zevšeobecňovat. I v Čechách jsou teskné písně vyhoštěnců, tragédie lidí zklamaných – a stejně i na Slovensku jsou veselé popěvky vyjadřující radost z lidské pospolitosti. Zdá se však, že v kontextu celého kulturního vývoje se na Slovensku, v období romantismu, výrazněji pociťovalo baladické a elegické zaměření lidové písně, zatímco v Čechách byl častěji zdůrazňován idylický charakter ústní slovesnosti, a to se pak odráželo v chápání básnické tvorby obecně.

Nejde jen o to, že lidová píseň měla na Slovensku jiný charakter než v Čechách. Z hlediska vývojových tendencí je důležité i to, že její ohlasy byly jinak konfrontovány s tendencemi subjektivního romantismu a s různými typy „byronismu“.

V Čechách jde na první pohled o dvě oblasti nesourodé. Ani Čelakovského *Tomana a lesní pannu*, ani Erbenovo *Záhořovo lože* nikdo nepovažoval za ohlas anglického básníka ještě méně se s ním spojovaly písně o opuštěných dívkách

¹ Ľudovít Štúr: *O národních písních a pověstech plemen slovanských*, Praha 1853, s. 3.

² Tamtéž, s. 142–143.

a zklamaných mládencích. Přesto však mezi Byronovou tvorbou a lidovou slovesností není tak hluboká propast, jak by se na první pohled, aspoň podle české kritiky doby předbřeznové, mohlo zdát.

Byronovo dílo vzniká v ovzduší poznamenaném Percyho *Skotskými baladami*, sám básník se připojil k řeckému boji za svobodu, vedenému duchem lidovým, blízkým atmosféře jihoslovanských hrdinských zpěvů. Pro českou literární kritiku byl to však „*bohatý, z rozkoší vybredlý lord [...] s duší rozvrácenou, bez míru, bez víry a naděje*“³ jehož vliv je nežádoucí v českém obrozenském prostředí. Pro autory sentimentálního preromantismu a idylického biedermeieru⁴ byly titánská vzpoura a individuální gesto neslučitelné s výrazem lidské pospolitosti pronikajícím do lidové slovesnosti. V rámci slovenské literární tvorby nebyl protiklad mezi činem silného, výjimečného jedince a pocity prostého člověka, jeho láskou k přírodě, svobodě a vlasti, pociťován tak silně jako v Čechách, pokud tam vůbec pociťován byl, a po této stránce je slovenský romantismus bližší romantismu polskému, především Mickiewiczovi, než české literatuře předbřeznové.

Jenže česká literatura dané doby, a snad v celém vývoji obecněji, nemá jen jednu podobu, ale podoby dvě, které se sice různě prostupují, ale které se také dostávají do konfliktu. Jestliže je tam na jedné straně silně zdůrazněn kolektivní ráz lidové slovesnosti a jejích ohlasů, vzniká tam na druhé straně dílo Máchovo, které má rovněž své obdivovatele a které je dodnes považováno za vrchol české poezie.

Rozpornost české literatury se neprojevila pouze ve sporech mezi přívrženci a odpůrci Máchovými, ale poznamenala i tvorbu autora *Máje*. I Máchova se inspiruje lidovou slovesností a v duchu doby píše dokonce svůj „ohlas písní národních“. V těchto svých básních však zachycuje jinou atmosféru než Čelakovský, Langer nebo Chmelenský. Do určité míry, snad bezděčně, jsou tyto jeho verše skoro bližší folklóru slovenskému než českému a je příznačné, že E. Gombala spojuje dílo Chalupkovo právě s tímto básnickým cyklem Máchovým.⁵ Přesto je zde však výrazný rozdíl. Český básník nezachycuje atmosféru lidské pospolitosti s jejími konflikty a strádáním jako většina jeho soukmenovců, ale zdůrazňuje samotu člověka opuštěného, vyhoštěného, obklopeného pouze tesknou přírodou a hledajícího hrob. Ve slovenských ohlasech lidové slovesnosti se obvykle, a to zvláště po stránce výrazové, prolíná postoj individuální vzpoury nebo pocit samoty a zklamání s náladou příznačnou pro písně zpívané na přástkách a na pastvinách, kde se lidé dovedou rmoutit i radovat pospolu. Tento rys se výrazně projevuje v *Bottově Jánošíkově smrti*, kde například po obrazech černého města, temné oblohy a truchlivé, černé věže, ve které odsouzenec čeká na popravu, následuje popěvek,

³ J. K. Tyl (1836). Cit. podle *Dílo Karla Hynka Máchy I*, Fr. Borový 1948, s. 431.

⁴ Tato charakteristika je převzata ze studie Karla Krejčího, in: *Jazyk ve vývoji společnosti*, Praha 1947, s. 26.

⁵ Eduard Gombala: *Recepcia diela K. H. Máchy a jeho romantická iniciatíva na Slovensku*, Slovenská literatúra 34, 1987, č. 1, s. 18.

plný deminutiv, vyjadřující lidskou solidaritu a citovost.⁶ U Máchy tento aspekt není, jeho postavy zůstávají osamocené a objevují se mezi nimi i jedinci, kteří jsou lidovému citění cizí. Prostý člověk musí někdy svou vlast opustit a v cizině po ní teskní, o její existenci však nepochybuje. Naproti tomu u Máchy jsou to vyvrženci z lidské pospolitosti a jeden z nich dokonce říká:

*Vlasti neznám ani druha,
Milenku jsem neměl žádnou.
Vlastí mou jest temný les [...]*⁷

Nejde pouze o stránku tematickou, ale i o lexikální a syntaktickou strukturu díla. Máchův jazyk je i v cyklu *Písně* poznamenán preromantismem, směřuje k vyjádření jaksi záměrně zamlženému, stírajícímu přesné kontury označených předmětů,⁸ využívá obrazů silně aktualizovaných a v lidové slovesnosti neobvyklých (například „*bezhvězdné roucho chladné noci*“⁹) a i tím se podstatně liší od běžných ohlasů českých písní. Naproti tomu, podle Milana Pišúta, Janko Král píše jazykem lidovým, byť jeho postoj k životu je máchovský¹⁰ a takto vlastně, stejně jako jiní básníci slovenští, vytváří spontánní symbiózu lidové inspirace a subjektivního postoje básníka.

Zdá se, že i obecnější prvky, které se na Slovensku prolínají v rámci jednoho básnického díla (subjektivní postoj a atmosféra lidské pospolitosti) zůstávají v Čechách odděleny, a to především u K. H. Máchy. Autor *Máje* se neproslavil jako pěvec inspirace lidové, ale jako básník filozofické kontemplace a individuálního gesta, odhalujícího lidskou úzkost pře prázdňem a nicotou. Druzi „*strašného lesa pána*“ opakující „*vůdce zhynul*“, „*pán náš zhynul*“¹¹ nemají charakter zbojníků z lidových písní slovenských. Připomínají sochy, jsou nehybní v hrůze a zmaru odrážejících se v pusté přírodě. V lidové slovesnosti je nejčastěji představen pohyb a i tam, kde se opuštěná dívka nebo tesknící mládenec zastavují, je to jen chvíle nehybnosti vnímaná na pozadí pohybu. Mácha naproti tomu vyjádřil někdy samotu, ve které je čas i prostor, a tedy i pohyb, zrušen a s kterou se v lidové tvorbě nesetkáváme.

To, co bylo Tylem nebo Chmelenským považováno za Máchův byronismus, se v dalším bádání projevilo jako výraz jednoho proudu lidského myšlení a citění vedoucího od *Závišovy písně* přes Bridela k Březinovi a Halasovi.

⁶ Viz Ján Botto: *Súborné dielo*, Bratislava 1955, s. 271.

⁷ *Dílo Karla Hynka Máchy I*, op. cit., s. 137.

⁸ Jan Mukařovský analyzuje tento typ preromantického jazyka u M. Z. Poláka. Viz jeho studii *Polákova Vznešenost přírody. Pokus o rozbor a o vývojové zařazení básnické struktury*, Praha 1934. Máchův jazyk byl z tohoto hlediska analyzován četnými badateli, mezi jinými i F. X. Šaldou a J. Mukařovským (viz jeho *Kapitoly z české poetiky III. Máchovské studie*, Praha 1948).

⁹ *Dílo Karla Hynka Máchy I*, op. cit., s. 136.

¹⁰ Viz M. Pišút: *K. H. Mácha a Slovensko*, Elán (Praha) 6, 1936, č. 8, apríl.

¹¹ *Dílo Karla Hynka Máchy I*, op. cit., s. 45.

Jednotlivé literární proudy probíhají někdy souběžně a mohou se i prolínat. V Čechách k takovému prolnutí ohlasů lidových písní a subjektivního romantismu výrazněji nedocházelo a to způsobilo střetnutí představitelů dvou estetických koncepcí. Na Slovensku naproti tomu má literatura daného období ráz jednodušší, protiklady se v ní do určité míry doplňují a smiřují. Neznamená to, že by se vyvíjela bezkonfliktně. Ani vztah k Máchovi nebyl jednoznačný. Štúrovcům u něho vadil nedostatek národní a sociální angažovanosti, posuzovali ho však z jiné platformy než spisovatelé čeští.

Rozdíly mezi českou a slovenskou literaturou nelze vysvětlit pouze nestejným vztahem k ohlasům lidové písně a k subjektivnímu romantismu. Podle dané studie M. Pišúta lze vztah k máchovskému romantismu na Slovensku vysvětlit i tím, že se tam vytvořila vrstva evangelických intelektuálů, kteří se nesnažili plně splynout s prostředím lidovým, ale kterým byl také cizí *biedermeier* český. Z toho by pak mohlo vyplývat i to, že přijímali spontánněji impulsy preromantické a jejich pokračování v subjektivním romantismu.

Bylo by jistě možno najít i další aspekty svědčící o rozdílnosti českého a slovenského romantismu, jeho představitelů a kritiků. Obě literatury se rozvíjely v rámci snah celoevropských a reagovaly na ně způsobem odpovídajícím jejich vlastním podmínkám. Zároveň však je patrné, že problémy jedné literatury se odrážely v literatuře druhé a že mezi nimi existoval dialog výraznější (osobně zaangažovanější) než mezi literaturami jiných oblastí.

